

УДК 342.721(045)

**ХАРАКТЕРИСТИКА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ДІЯЛЬНОСТІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН**

**CHARACTERISTICS OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL MECHANISM
OF THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE IN THE FIELD OF ENSURING
THE RIGHTS AND FREEDOMS OF CITIZENS**

Отчак Н.Я.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ*

У статті розглянуто сутність адміністративно-правового механізму діяльності Національної поліції в сфері забезпечення прав і свобод громадян. Проаналізовано елементи адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян – правові норми, правовідносини, правозастосовні акти, правова культура та правосвідомість у контексті адміністративної діяльності органів Національної поліції, що охоплює контрольний, дозвільний і юрисдикційний напрями.

Ключові слова: права і свободи людини та громадянина, адміністративна діяльність, адміністративно-правовий механізм, Національна поліція.

В статье рассмотрена сущность административно-правового механизма деятельности Национальной полиции в сфере обеспечения прав и свобод граждан. Проанализированы элементы административно-правового механизма обеспечения прав и свобод граждан – правовые нормы, правоотношения, правоприменительные акты, правовая культура и правосознание в контексте административной деятельности органов Национальной полиции, охватывает контрольное, разрешительное и юрисдикционное направления.

Ключевые слова: права и свободы человека и гражданина, административная деятельность, административно-правовой механизм, Национальная полиция.

The article examines the essence of the administrative-legal mechanism of the activities of the National Police in the field of ensuring the rights and freedoms of citizens. The elements of the administrative-legal mechanism of ensuring the rights and freedoms of citizens – legal norms, legal relations, legal acts, legal culture and legal consciousness in the context of the administrative activities of the National Police, covering control, permission and jurisdiction, are analyzed.

Key words: rights and freedoms of man and citizen, administrative activity, administrative and legal mechanism, National Police.

Постановка проблеми. В системі забезпечення прав і свобод людини та громадянина важливе місце займає Національна поліція, що зумовлено компетенцією, формами та методами, умовами роботи, наявністю сил і засобів, якими володіє поліція. Забезпечення прав і свобод громадян розглядається в зовнішній і внутрішній організації адміністративній діяльності поліції. Забезпечення прав і свобод громадян в адміністративній діяльності поліції не відбувається спонтанно, цей процес протікає в певній послідовності. Процес забезпечення прав і свобод громадян в адміністративній діяльності поліції відбувається через механізм правового регулювання, який допомагає об'єднати різні правові засоби в певну сукупність і направити в потрібне русло, підпорядкувати інтересам особистості, суспільства і держави.

Дослідженням питань адміністративно-правового механізму діяльності поліції в сфері забезпечення прав і свобод громадян займалися науковці: В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, В.М. Бесчастний, О.В. Джафарова, В.О. Заросило, Є.В. Зозуля, Д.П. Калайанов, М.В. Ковалів, О.І. Остапенко, О.М. Музичук, В.П. Петков, О.Н. Ярмиш та інші. В умовах курсу на європейську інтеграцію виникає потреба вивчення питань адміністративно-правового механізму діяльності поліції в сфері забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Метою статті є дослідження адміністративно-правового механізму діяльності поліції в сфері забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Виклад основного матеріалу. Механізм адміністративно-правового регулювання в справі забезпечення прав і свобод громадян є частиною правового механізму, що діє у встановленій сфері державного управління. У зв'язку з цим він має всі загальні ознаки й елементи механізму забезпечення прав і свобод громадян. Кожен із наявних механізмів правового регулювання має специфіку, на яку впливають певні закономірності, що мають місце у відповідному середовищі державного управління або життєдіяльності людини.

К.А. Валигура з методологічної точки зору механізм правового регулювання визначає як сукупність юридичних засобів, як керуючу систему, за допомогою якої здійснюється цілеспрямований правовий вплив на суспільні відносини [1, с. 19]. Цінність такої позиції полягає в тому, що розкриває розглянутий феномен як систему, щодо якої здійснюється управлінський вплив.

У зв'язку з цим адміністративно-правовий механізм може виступати своєрідною гарантією перекладу теоретичної конструкції в реальну практичну площину. Але для того, щоб цей механізм працював, потрібен комплекс умов організаційного, технічного, інформаційного, економічного характеру.

І.А. Толкачова та Д.О. Полінська механізм забезпечення конституційних прав людини в сфері діяльності поліції визначають як збалансований комплекс заходів нормативно-правового, організаційно-управлінського та суспільно-наглядового характеру, спрямованих на формування умов для максимально повної реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина (далі – прав і свобод) у сфері діяльності поліції [2, с. 72].

Громадянин, крім особистих суб'єктивних прав, може реалізовувати інші права, передбачені Конституцією України, як вільно, так і при наявності певних дозволів, виданих в установленому порядку, інших адміністративних і життєвих обставин, які в правовій теорії називаються юридичними фактами. Відносини, що стають об'єктом адміністративно-правового впливу, досить різноманітні та диференційовані. Особливо яскраво це проявляється, коли йдеться про реалізацію громадянином прав і свобод у сфері внутрішніх справ.

Механізм адміністративно-правового регулювання діяльності поліції в сфері забезпечення прав і свобод має

враховувати низку обставин соціального, організаційного, правового характеру. Незважаючи на те, що термін «механізм» має міждисциплінарний характер в юриспруденції, механізм допомагає особі, яка застосовує право, досягти поставленої мети, а громадянину, який використовує надані права, – їх реалізувати. Така реалізація необхідна громадянину для отримання потрібної адміністративної послуги, якщо це потрібно для забезпечення захисту прав, зокрема процесуальних, у провадженні у справі про адміністративне правопорушення.

Основою механізму адміністративно-правового регулювання діяльності поліції в сфері забезпечення прав і свобод є конституційні приписи. Ці приписи можуть стосуватися як прав і свобод громадян, так і безпосередньо поліцейського, який реалізує компетенцію в сфері внутрішніх справ. Необхідно зазначити, що діяльність поліції підпорядкована нормам міжнародного права, що містять універсальні приписи діяльності поліції.

Зокрема, до зазначених норм може належати Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини і основних свобод, Міжнародний пакт «Про громадянські та політичні права», Міжнародний пакт «Про економічні, соціальні та культурні права». Стандарти забезпечення прав і свобод громадян в діяльності поліції визначаються Міжнародним кодексом поведінки державних посадових осіб, Європейським кодексом поліцейської етики та іншими [3, с. 178]. У розвиток Конституції України, норм міжнародного права, що визначають стандарти забезпечення прав і свобод людини та громадянина, прийнято низку законів і нормативно-правових актів, що визначають порядок діяльності поліції.

Нині можна спостерігати, що активно розвивається законодавча та відомча нормотворчість, проте доводиться визнати, що далеко не всі нормативно-правові акти враховують вимоги міжнародних і європейських нормативних документів у питаннях прав і свобод. Все це реалізується в процесі здійснення різних видів діяльності і, перш за все, діяльності адміністративної, зовнішній аспект якої проявляється в процесі здійснення контрольно-наглядової роботи, дозвільної та юрисдикційної діяльності, заходів, пов'язаних із наданням адміністративних послуг.

У кожному виді адміністративної діяльності можна визначити різні складники, пов'язані із забезпеченням громадської безпеки, безпеки дорожнього руху, здійсненням адміністративного нагляду за певною категорією осіб, здійсненням контролю за об'єктами, що становлять підвищену небезпеку та ін.

У всіх напрямках адміністративної діяльності поліцейському, умовно кажучи, протистоїть громадянин, який реалізує або захищає права у відносинах із поліцією. Незалежно від підстав виникнення взаємин поліцейського з громадянином, варто домагатися максимального забезпечення прав і свобод останнього. З цієї метою необхідно розвивати конституційні гарантії забезпечення та захисту прав і свобод [4, с. 239].

Необхідність у конституційній гарантії захисту виникає тоді, коли факт порушення прав людини має місце або існує загроза порушення. У зв'язку з цим всі гарантії захисту поділяються на компенсаційні, припинення та відновні гарантії [5, с. 172]. Необхідно розвивати адміністративно-правовий механізм діяльності поліції щодо забезпечення прав і свобод громадян, який включав би засоби відновлення прав громадянина і засоби грошової компенсації у разі порушення прав і свобод. Говорячи про такий адміністративно-правовий механізм, необхідно зазначити, що він представляє певну сукупність засобів, за допомогою яких здійснюється відповідний напрям правового регулювання.

Ефективність механізму адміністративно-правового регулювання діяльності поліції щодо забезпечення прав і свобод залежить від якості відповідних правових засобів,

до яких належать правові норми, правовідносини, правозастосовні акти, правова культура і правосвідомість. Названі компоненти механізму адміністративно-правового регулювання логічно взаємопов'язані. Системність дає змогу використовувати всю міць адміністративного права в регулюванні суспільних відносин. Деякі з елементів механізму адміністративно-правового регулювання діяльності поліції в цьому напрямі можуть бути обов'язковими компонентами, деякі виконують факультативну роль, але в сукупності дають змогу поліції повноцінно забезпечити права і свободи тією мірою, яку дозволяє компетенція поліції.

Аналізуючи діяльність органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод громадян, О.М. Бандурка писав, що механізм складається з двох структурних елементів: системи забезпечення особистих конституційних прав і свобод та системи правомірних дій громадян щодо користування благами, які визначені особистими конституційними правами і свободами [6, с. 78].

Нормативну основу механізму забезпечення прав і свобод громадян у діяльності поліції становлять норми адміністративного права, які безпосередньо визначають компетенцію поліції в адміністративно-правовій сфері. Норми адміністративного права визначають порядок взаємовідносин громадянина та поліцейського. Ці норми регулюють порядок надання громадянину чи представнику юридичної особи відповідної адміністративної послуги, надання якої знаходиться у веденні поліції. Норми адміністративного права конкретизують режим взаємної відповідальності поліцейського та громадянина.

У питанні забезпечення прав і свобод громадян в адміністративній діяльності поліції використовуються регулятивні та охоронні нормативні приписи. Регулятивні адміністративно-правові приписи дають змогу громадянину отримати від поліції відповідну послугу, зокрема, в сфері здійснення дозвільної діяльності, забезпечення майнової безпеки, інформаційного забезпечення тощо. Слід зазначити істотну роль регулятивних норм адміністративного права у впливі на внутрішні організаційні суспільні відносини, що виникають у поліції. Відповідними нормами адміністративного права визначається компетенція підрозділів поліції в реалізації законодавства про поліцію. У відомчих наказах визначено статус відповідних підрозділів поліції. Зокрема, Наказ МВС України від 28 липня 2017 р. № 650 «Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції» визначає компетенцію офіцера поліції, в тому числі питанні забезпечення прав і свобод громадян [7]. Основним напрямом діяльності дільничного офіцера поліції є захист особи, суспільства, держави від протиправних посягань.

Наказ МВС України від 2 липня 2015 р. № 796 «Про затвердження Положення про патрульну службу МВС» визначає порядок організації та несення служби патрульними поліцейськими [8]. Згідно з наказом основними завданнями патрульної служби поліції є захист життя, здоров'я, прав і свобод громадян від злочинних і протиправних посягань, забезпечення безпеки особи.

У питаннях розмежування компетенції у процесі реалізації заходів адміністративної відповідальності значна роль належить наказам МВС України про затвердження Інструкцій з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції та оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані не в автоматичному режимі [9; 10]. Важливість зазначених наказів полягає в тому, що можна спостерігати стійку тенденцію посилення заходів адміністративної відповідальності, які застосовуються до громадян. У зв'язку з цим важливо, щоб процесуальні документи, що складаються в провадженні у справах про адміністративні правопорушення, проводилися поліцейськими, які мають необхідну

правову підготовку. Це сприятиме правильній кваліфікації протиправних діянь, забезпеченню режиму законності, справедливості застосовуваних адміністративних покарань, захисту від необґрунтованого адміністративного впливу поліції.

Регулятивні норми адміністративного права стосуються не тільки поліцейських, а й громадян, зокрема, ці норми визначають обов'язки та права. Варто зауважити, що громадянин зобов'язаний підкорятися законним вимогам поліцейського, виконувати низку інших обов'язків у сфері охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки. Крім зобов'язуючих регулятивних приписів, громадянин має право на захист прав і свобод, які порушені внаслідок неправомірних дій (бездіяльності) поліцейських.

Відповідно до Закону України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII «Про Національну поліцію» дії (бездіяльність) поліцейського, що порушують права та законні інтереси громадянина, можуть бути оскаржені до вищестоящего органу, органів прокуратури України або суду.

Кодекс адміністративного судочинства України визначає, що до дій (рішень) поліції, що можуть бути оскаржені до суду, належать: колегіальні і одноосібні дії (рішення), в тому числі надання офіційної інформації, що стала підставою для здійснення дій (прийняття рішень), внаслідок яких порушені права та свободи громадянина; створено перешкоди здійсненню прав і свобод; незаконно покладений обов'язок чи притягнення до відповідальності.

Крім регулятивного аспекту, адміністративне право має істотний охоронний потенціал. Охоронні норми адміністративного права закріплюють відповідні заборони, обмеження, визначають імперативні приписи. Такі положення вказують на обов'язки, можливість застосування примусових заходів, а також відповідальності. Заборонні й обмежувальні приписи потрібні не для того, щоб ускладнити життя людей, стримати соціально корисну активність людини, а навпаки, ці приписи необхідні з метою упорядкування суспільних відносин, попередження вчинення адміністративних правопорушень. Варто зазначити, що заборонні приписи необхідні для забезпечення прав і свобод громадян у публічних місцях, у сфері функціонування транспорту, роботи підприємств харчування та культури.

Завдання поліції в процесі здійснення контрольно-наглядової діяльності – виявляти порушення заборонних приписів, ставити питання про притягнення до адміністративної відповідальності. У справі забезпечення прав і свобод роль заборонних приписів досить велика, проте варто зазначити, що в процесі регулювання суспільних відносин, у тому числі створених у сфері внутрішніх справ, навряд чи варто захоплюватися заборонами. Нині велика кількість заборонних приписів часто ставить у безвихідь навіть законослухняного громадянина. Такий стан речей підриває віру в закон, справедливість державного примусу. У зв'язку з цим цілком виправдана постановка питання про гуманізацію заходів адміністративної відповідальності, розширення підстав для звільнення, призначення адміністративних покарань (за наявності підстав) нижче від нижчої межі. Нині назріла необхідність ввести в систему заходи адміністративної відповідальності заходів громадського осуду або іншого немайнового впливу на порушників правових заборон. Такий підхід може сприяти забезпеченню прав і свобод громадян, звільнити від надцільного адміністративного примусу.

В інтересах забезпечення прав і свобод громадян у механізмі адміністративно-правового регулювання необхідно більше місця надавати приписам заявного порядку, знижувати межі дії дозвільного впливу. Такий підхід буде сприяти саморегулюванню суспільних відносин, зниженню необґрунтованого адміністрування суспільних процесів, у тому числі з боку поліції. Актуальним є виключення

конкуренції дозвільного та заявного порядку регулювання суспільних відносин. У зв'язку з цим цілком логічно врахувати європейський досвід у цьому питанні. Необхідно за можливості скоротити різні узгодження, що встановлені для отримання необґрунтованих дозволів. Ці «управлінські процедури» створюють зайву бюрократизацію адміністративних правовідносин, формують живильне середовище для корупції та порушення прав і свобод громадян.

Динаміку норм адміністративного права визначають правовідносини, в них відбувається реалізація громадянином правового статусу. У процесі реалізації правовідносин здійснюється забезпечення прав і свобод. Правовідносини є основоположним елементом механізму адміністративно-правового регулювання. Цей елемент механізму має складну конструкцію, достатню різноманітність прояву. Змістовно адміністративні правовідносини як елемент правового механізму забезпечення прав і свобод включають власне громадянина, юридичний факт і об'єкт. Поліція забезпечує права і свободи всіх громадян, незалежно від підстави виникнення відповідних правовідносин. Об'єктом цих правовідносин є права і свободи. Ці компоненти визначають зміст діяльності поліції. Говорячи про підстави виникнення адміністративних правовідносин, пов'язаних із забезпеченням прав і свобод, треба зазначити, що ними є життєві чи інші обставини, з якими пов'язуються виникнення, зміна або припинення правового стану.

Юридичними фактами, що надають підстави для виникнення відповідних правовідносин, можуть бути різні обставини, що мають об'єктивний і суб'єктивний характер. Юридичні факти диференціюються на події і дії. Перші не залежать від волі та свідомості людини, оскільки протікають об'єктивно, зокрема, це може стосуватися настання певного терміну, періоду часу тощо. Відповідь на звернення громадянина посадова особа поліції має надати протягом місяця. Невиконання терміну є порушенням встановленого порядку роботи зі зверненнями громадян у системі Національної поліції. Дотримання встановлених термінів може стосуватися громадян. Громадянин зобов'язаний замінити водійське посвідчення, дія якого минула, продовжити термін ліцензії на зброю. Невиконання в установленому порядку відповідного обов'язку може спричинити несприятливі наслідки, які можуть виразитися в притягненні до адміністративної відповідальності. Дії, що є підставою для виникнення адміністративних правовідносин, пов'язаних із захистом прав і свобод громадян, можуть бути правомірними та протиправними. Але у всіх випадках права громадян мають бути дотримані.

Право громадянина на захист кореспондує обов'язок поліцейського на захист у межах компетенції: прийняти заяву, провести певні процесуальні дії, захистити громадянина від небезпеки та ін. Якщо поведінка громадянина має протиправний характер, наприклад у діянні вбачається склад адміністративного правопорушення, поліцейський, припиняючи протиправну поведінку, зобов'язаний надати громадянину, який притягається до адміністративної відповідальності, змогу реалізувати процесуальні права, змогу повідомити про місце знаходження (затримання), змогу використовувати право на юридичну допомогу, на ознайомлення з матеріалами справи про адміністративне правопорушення.

Чинне законодавство переважно акцентує на забезпеченні прав і свобод громадянина, щодо якого застосовується адміністративний примус. Тим часом права потерпілих від адміністративного правопорушення забезпечуються значно меншою мірою. Це відбувається тому, що потерпілих (за рідкісним винятком) не виявляють. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне в КУпАП і Законі «Про Національну поліцію» закріпити обов'язки поліцейських визначати потерпілих від адміністративного правопору-

шення. Такий підхід підвищить рівень захищеності громадян, може сприяти досягненню мети адміністративного покарання – попередження правопорушень.

Елементом адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод у діяльності поліції є правозастосовні акти. На відміну від закону чи іншого нормативно-правового акта, правозастосовний акт завжди індивідуальний, персоніфікований. Уявити адміністративну діяльність поліції, пов'язану із забезпеченням прав і свобод, без винесення відповідних актів неможливо. Такі акти мають державну природу, певну юридичну силу, мають обов'язковий характер для сторін адміністративних правовідносин.

Правозастосовні акти, що виносяться в процесі забезпечення прав і свобод, досить різноманітні. Це можуть бути акти регулюючого й охоронного характеру, можуть мати процесуальний характер. У провадженні у справах про адміністративні правопорушення, яке здійснюється в поліції, основним процесуальним актом є протокол про адміністративне правопорушення. Аналіз показує, що протоколи про адміністративне правопорушення часто складаються поліцейськими недбало, лаконічно описується суть правопорушення, немає вказівок на обставини, що пом'якшують або обтяжують адміністративну відповідальність. Це, зрештою, тягне порушення прав і свобод [11]. Практика складання процесуальних документів не є задовільною. Тому необхідно посилити заходи контролю за складанням процесуальних документів, розглянути можливість підвищення посадового статусу поліцейських, яким таке право може бути надано.

Такий важливий елемент механізму адміністративно-правового регулювання, як акти тлумачення правових норм, явно недооцінюється. Тлумачення, як наслідок, правильне розуміння сенсу та змісту правової норми певною мірою є гарантією дотримання прав і свобод в адміністративній діяльності поліції. З урахуванням складності правових приписів роль і значення офіційного та доктринального тлумачення правових норм значні. Тому вельми затребувані різні коментарі до поліцейського законодавства. Назріла необхідність в ухваленні постанови Верховного Суду України, в якій доцільно узагальнити практику застосування Закону України «Про Національну поліцію».

Наступний елемент адміністративно-правового механізму діяльності поліції – правова культура та правосвідомість. Говорячи про культуру, можна зазначити, що ця категорія традиційно трактується як певна сукупність матеріальних і духовних цінностей, що накопичені людиною цивілізацією. Механізм правового регулювання не тотожний дії всіх компонентів надбудови, правове регулювання – це особливий вплив права на суспільні відносини. А правова культура суспільства включає всі досягнення людської цивілізації в сфері юридичної надбудови, правовій системі. Вона характеризує рівень розвитку юридичної надбудови, правової системи, правового життя суспільства загалом. Окреслені елементи суттєво недооцінюються, крім того, вони іноді взагалі виключаються зі змісту цієї конструкції. Правова культура та правосвідомість поліцейського можуть зробити істотний внесок у справу забезпечення прав і свобод громадян. Правосвідомість, зрештою, позначається на якості правозастосування, особливо в частині, що стосується забезпечення прав і свобод. Чим вищий рівень правової культури, правосвідомості, тим ефективнішою, з точки зору закону, є діяльність поліції. На якість позначення елементів механізму правового регулювання має впливати загальнокультурна та правова підготовка поліцейського. Тому не випадково, що в державах-членах ЄС із метою підняття та регулювання професійної культури досить ефективно застосовуються кодекси професійної етики поліцейських, які, по суті, є основними документами, що регламентують службову діяльність поліцейських.

Висновки. Механізм адміністративно-правового регулювання діяльності поліції є системою юридичних, організаційних і загальнокультурних засобів, за допомогою яких може бути забезпечене виконання поліцією покладених завдань у справі забезпечення прав і свобод громадян. Має місце така тенденція: досить важливі суспільні відносини, що виникають у цій сфері, безпосередньо законом не регламентуються, що певною мірою знижує якість і регулюючий вплив у сфері забезпечення прав і свобод. Можливо, таку тенденцію можна було б перевести в розряд технічних проблем,

якби не одна важлива обставина – якість відомчого нормотворчості залишає бажати кращого. Дуже часто відомчий нормативно-правовий акт не визначає механізм реалізації закону, а навпаки, створює низку проблем, заплутує ситуацію. Це призводить до порушення прав і свобод громадян та інших негативних наслідків. Тому необхідно переглянути підхід до регулювання відомчими актами суспільних відносин, що складаються в сфері внутрішніх справ, посилити потенціал громадського контролю за відповідним напрямом у діяльності Національної поліції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Валігура К. Механізм правового регулювання: методологічний аспект. *Visegrad journal on human rights*. 2016. № 2/1. С. 17–22.
2. Толкачова І. А., Полінська Д. О. Деякі аспекти правового механізму забезпечення прав і свобод людини органами національної поліції України. *Юридичний вісник*. 2017. № 3 (44). С. 70–74.
3. Гурковський М.П., Єсімов С.С. Основні принципи діяльності поліції щодо забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2017. № 1. С. 171–184.
4. Ковалів М.В., Єсімов С.С., Лозинський Ю.Р. Правове регулювання правоохоронної діяльності: навчальний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 323 с.
5. Ковалів М.В., Гаврильців М.Т., Бліхар М.М. Конституційне право України : навчальний посібник. Львів : ТОВ «Ліга-прес», 2014. 402 с.
6. Бандурка О.М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення. Харків : Основа, 1996. 398 с.
7. Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції : Наказ МВС України від 28.07.2017 р. № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17> (дата звернення: 17.02.2019).
8. Про затвердження Положення про патрульну службу МВС : Наказ МВС України від 02.07.2015 р. № 796. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z777-15> (дата звернення: 17.02.2019).
9. Про затвердження Інструкції з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані не в автоматичному режимі : Наказ МВС України від 07.11.2015 р. № 1395. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1408-15> (дата звернення: 15.02.2019).
10. Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції : Наказ МВС України від 07.11.2015 р. № 1376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-15> (дата звернення: 15.02.2019).
11. Узагальнення причин закриття проваджень по ст. 130 КУпАП (керування у нетверезому стані). URL: https://court.gov.ua/sud2090/inf_court/generalization/uzag17-k5 (дата звернення: 17.02.2019).